

PIOTR ZAREMBA

DLACZEGO NIEDZIELA?

*Stanowisko Biblii oraz zarys dziejów niedzieli
jako dnia nabożeństw chrześcijańskich
od początków chrześcijaństwa
do roku 321 po Chrystusie*

Kościół 5N
Poznań 2004

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Ewangeliczny stosunek do sabatu i niedzieli	5
Podział roku na mniejsze okresy	6
Sabat u Żydów	7
Okres apostołski	8
Okres poapostołski	10
Konstantyn Wielki	12
Zakończenie	14
Bibliografia	15

WSTĘP

Co siódmy dzień tygodnia wolny od pracy jest dla nas czymś oczywistym. Przeciętny obywatel nieczęsto pyta o pochodzenie takiego porządku. Rzadko pojawia się też pytanie o to, dlaczego tym co siódmym dniem tygodnia, przynajmniej dla większości ludzi z naszego kręgu kulturowego, jest niedziela. Ale pytanie o niedzielę nabiera powagi na gruncie ewangelicznym, bo na tym gruncie normą regulującą sprawy codziennego życia jest Pismo Święte. Na tym też gruncie najjaśkrawiej dają o sobie znać ataki na ewangelię łaski Bożej, a jednocześnie zakusy sprowadzenia chrześcijaństwa na bezdroża nieskutecznych recept na duchowość. Jeden z ataków odnosi się właśnie do niedzieli. Zarzuca się ewangelicznemu chrześcijaństwu, że święci niedzielę zamiast soboty, że przez to programowo i świadomie grzeszy, bo łamie nienaruszalne przykazanie Pańskie. Kwestia zatem wymaga omówienia. I to jest celem niniejszego traktatu. Rozważymy od strony biblijnej i historycznej, jakie jest miejsce niedzieli w świetle Biblii i w Kościele Jezusa Chrystusa? Czy została ona przejęta z pogaństwa? Czy jest ona dniem świętym czy tylko dniem nabożeństw? A może — jak sugerują niektórzy — zamiast niedzieli powinniśmy święcić sobotę zgodnie z czwartym przykazaniem Dekalogu? I czy jest tak, jak nam zarzucają, że obalamy przykazanie Pańskie dla nauki naszej?

Co do materiału historycznego zgromadzonego w tej pracy dotyczy on głównie okresu od początków chrześcijaństwa do roku 321 po Chr., to jest do momentu, w którym kwestia niedzieli została w sposób zasadniczy rozstrzygnięta.

EWANGELICZNY STOSUNEK DO SABATU I NIEDZIELI

Ewangeliczny stosunek do sabatu i niedzieli opiera się na kilku biblijnych założeniach, które poniżej zestawiamy.

1. **Sabat jest niezmiennym przykazaniem Bożym nadanym Izraelowi:** 2 Mjż 20,7-11; 5 Mjż 5,12-15, **i znakiem przymierza synajskiego:** 2 Mjż 31,12-14. Na takim stanowisku stoi kościół okresu apostołskiego: Dz 15,5.

2. **Odpoczynek sabatni opiera się fakcie Bożego odpocznienia w dniu siódmym:** 1 Mjż 2,2-3; 2 Mjż 20,7-11. Zgodnie z tekstem Pisma Świętego Bóg odpoczął w *dniu siódmym*, a nie w dniu sabatu hebrajskiego. Siódmy dzień Boży był w przypadku Izraela sabatem.
3. **Sabat jest cieniem rzeczy przyszłej — odpocznienia w Jezusie Chrystusie:** Kol 2,16-17; Hbr 4,1-11.
4. **Chrystus uwolnił nas od zakonu:** Rz 7,1-6; Gal 4,9-10; 5,1-4. Należy podkreślić, że nasz Pan nie zmienił zakonu (Mt 5,19-20). Chodzi o to, że my, jako złączeni z Nim w Jego śmierci, wyszliśmy już ze sfery, w której zakon obowiązuje.
5. **Niedziela jest dniem nabożeństw:** Dz 20,7; 1 Kor 16,2; Obj 1,10.
6. **Duch a nie litera jest receptą na duchowość:** 2 Kor 3,6; Hbr 4,1-11. W odniesieniu do sabatu zasada ta oznacza, że nie przestrzeganie konkretnego dnia tygodnia pogłębia naszą duchowość, lecz realizowanie zasady życia w Duchu.
7. **Siedmiodniowy tydzień jest Bożym wzorcem cyklu pracy i odpoczynania:** 1 Mjż 2,2-3, który jako chrześcijanie możemy zastosować do naszego życia zgodnie z przekonaniem apostoła Pawła co do roli zakonu w naszym życiu: 1 Tm 1,8-11.

PODZIAŁ ROKU NA MNIEJSZE OKRESY

Podział roku na siedmiodniowe tygodnie znany był już w Babilonie i oparty był na astrologii. W literaturze można spotkać się z poglądem, że ten babiloński zwyczaj za pośrednictwem ludów kanańskich trafił i został przyjęty przez Żydów, którzy siódmy dzień tygodnia (*dies non*), dzień zakazu wykonywania ważniejszych prac, rozwinęli w swoisty sabatarianizm.¹ Jako ewangeliczni chrześcijanie wiemy, że sabat został usankcjonowany nie przez spuściznę kulturową, lecz przez Pismo Święte.

¹ *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, George Arthur Buttrick, Dictionary Editor, Abingdon Press, Nashville - New York, t. 3, s. 152.

Jeśli chodzi o kalendarz rzymski, to był on różny od semickiego. Podział obracał się wokół kalend (pierwszych dni miesiąca) i non² miesiąca. Była to niedogodność rzymskiego liczenia dni.³

Wraz z rozpowszechnieniem się orientalnych i żydowskich zwyczajów za pośrednictwem synkretyzmu religijnego, wzrastała różnorodność sposobów obliczania tygodni we wczesnym okresie Cesarstwa Rzymskiego.⁴ W Mitrze, na przykład, pierwszy dzień tygodnia obchodzony był jako dzień słońca (por. ang. *Sunday*), siódmy zaś jako dzień Saturna (por. ang. *Saturday*), dzień odpoczynku i ucztowania.⁵

SABAT U ŻYDÓW

Odpoczynek w siódmym dniu tygodnia, w dniu sabatu, jest jednym z przykazań Dekalogu: „Pamiętaj o dniu sabatu, aby go święcić. Sześć dni będziesz pracował i wykonywał wszelką swoją pracę, ale siódmego dnia jest sabat Pana, Boga twego: Nie będziesz wykonywał żadnej pracy ani ty, ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służebnica, ani twoje bydło, ani obcy przybysz, który mieszka w twoich bramach. Gdyż w sześciu dniach uczynił Pan niebo i ziemię, morze i wszystko, co w nich jest, a siódmego dnia odpoczął. Dlatego Pan pobłogosławił dzień sabatu i poświęcił go.”⁶ Każdy Żyd był zobowiązany do ścisłego przestrzegania sabatu i to pod karą śmierci. Na przestrzeni lat wokół ogólnego sformułowania Dekalogu nagromadziło się mnóstwo przepisów szczegółowych tradycji ustnej, za przestąpienie których nie groziła kara śmierci i których nie przestrzegał ani Jezus Chrystus ani Jego uczniowie.

Interesujące będzie zwrócenie uwagi na istnienie w łonie społeczności izraelskiej dwóch postaw w stosunku do cudzoziemców. „Jeden (z tych

² Piąty albo siódmy dzień miesiąca według kalendarza rzymskiego, dziewiąty przed idami.

³ *The Interpreter's Dictionary of the Bible...* s. 152

⁴ Józef, *Przeciw Apionowi*; Tertullian, *Apologia za: The Interpreter's Dictionary...* s. 152.

⁵ *Ibid.*, s. 152.

⁶ Druga Księga Mojżeszowa 20,8-11 wg: *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, w. 1, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa, 1975, s. 84.

prądów duchowych) uznawał partykularyzm. Z dumą kładł nacisk na jedyne w swoim rodzaju wybranie narodu, którego organizacja była oparta na pokoleniach. Słusznie podkreślał, że jedynie nieustępliwy opór przed pogańskim kalaniem się pozwolił mu przetrwać i spełnić swą misję... Takim uczuciem przepojeni byli przede wszystkim Żydzi w Jerozolimie i w całej Palestynie, żyjący w kręgu Świątyni i wspominający z bólem wszystkie cierpienia, jakie Ziemi Świętej zadali cudzoziemcy... Ale równocześnie istniał zawsze w świadomości Izraela inny prąd, uniwersalistyczny, głoszący szacunek dla cudzoziemców i życzliwe podejścia do każdego człowieka dobrej woli; nie rzucał klątwy na pogan i prowadził najszlachetniejsze jednostki żydowskie w tym kierunku, gdzie ukaże się Jezus... Ta uniwersalistyczna tendencja objawiała się przede wszystkim wśród rozproszonych gmin żydowskich.”⁷

OKRES APOSTOLSKI

Niewiele jest źródeł do poznania okresu apostolskiego. Jednym z najważniejszych dokumentów historycznych tego okresu jest księga *Dziejów Apostolskich*.⁸ Na jej podstawie nie możemy jednakże dokładnie przedstawić obrzędów i przepisów przestrzeganych przez pierwszych chrześcijan. Trzema podstawowymi obrzędami były: chrzest, włożenie rąk i wspólny posiłek.⁹

Jeśli chodzi o stosunek do sabatu, to należy powiedzieć, że pierwsi chrześcijanie, jako Żydzi, obchodzili sabat.¹⁰ Zachowywanie sabatu narzucało się w sposób oczywisty. Było to potrzebą społeczną.¹¹ Problem zachowywania określonych dni, a w tym sabatu, pojawia się wraz z rozszerzaniem się chrześcijaństwa wśród pogan. Dotyczy on stosunku pogan do Zakonu Mojżeszowego w ogóle. Zrozumiałe jest bowiem, że tak długo, jak długo „zwolennicy nowej religii pochodzili tylko z Żydów

⁷ Daniel-Rops, *Kościół pierwszych wieków*, wyd. 1, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1968, ss. 33 i 34.

⁸ Zob. Dąbrowski E., *Dzieje Pawła z Tarsu*, wyd. 2, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1953, ss. 11-26.

⁹ Daniel-Raps, *Kościół pierwszych...* s. 20/21.

¹⁰ Ibid. s. 25.

¹¹ *The New International Dictionary of the Christian Church*, J. D. Douglas (General Editor), wyd. 2 (w Wielkiej Brytanii), The Paternoster Press, Exeter, Great Britain, s. 939.

lub kół przez prozelityzm ściśle z nimi związanych, pogląd na łączność chrześcijaństwa z judaizmem miał znaczenie czysto teoretyczne... Dzięki jednolitej religijnie, a także i etnicznie grupie nowo nawróconych doszło nawet do przekonania, że chrześcijaństwo jest tylko doskonalszą formą judaizmu [...] Na nawrócenie Korneliusza patrzono jak na coś wyjątkowego, co stać się mogło jedynie dzięki wyraźnemu nakazowi Boga...¹²

Stosunek nawróconych z pogan do Zakonu Mojżesza określił tzw. Sobór Jerozolimski z 49 r.: „Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my, by nie nakładać na was żadnego innego ciężaru oprócz tych rzeczy niezbędnych: wstrzymywać się od mięsa ofiarowanego bałwanom, od krwi, od tego, co zdławione i od nierządu...”¹³

Stwierdzenie powyższe staje się jaśniej zrozumiałe, jeśli zauważymy, że zachowywanie sabatu było uważane za szczególny przywilej Żydów.¹⁴ Przykazanie to nie wchodziło w skład przykazań noachickich,¹⁵ których przestrzeganie było warunkiem wstępnym społeczności i porozumienia między Żydami a poganami.¹⁶ Właśnie dlatego nie zostało ono wymienione w liście soborowym. Wystarczyło przestrzegać przykazań noachickich, aby nie gorszyć Żydów, „Mojżesz bowiem od dawien dawna ma po miastach takich, którzy go opowiadają, gdyż czyta się go w synagogach w każdy sabat.”¹⁷ Na bazie tego, co powiedziano powyżej, trafna wydaje się być uwaga, że w momencie, gdy chrześcijaństwo rozszerzyło się wśród pogan zachowanie sabatu jako nakazu Prawa zostało zarzucone¹⁸ lub uwaga, że wcześnie chrześcijanie zaliczali IV przykazanie do części ceremonialnej Prawa.¹⁹ Nie oznacza to oczywiście, że odpoczynek sobotni był zabroniony czy też że był nakaz święcenia pierwszego dnia po sabacie. Stosunek do sabatu określa trafnie apostoł Paweł: „Je-

¹² Dąbrowski E., *Dzieje Pawła...* s. 154/155.

¹³ Dzieje Apostolskie 15,28.29, *Biblia, to jest Pismo...*, s. 1189.

¹⁴ *The New International Dictionary...* s. 939.

¹⁵ 1 Księga Mojżeszowa 9,3-6, *Biblia, to jest Pismo...* s.14.

¹⁶ *The New International Dictionary...* s. 939.

¹⁷ Dzieje Apostolskie 15,21, *Biblia, to jest Pismo...* s. 1188.

¹⁸ *The Interpreters Dictionary...* s. 152. Porównaj z Listem do Kolosan 2,16.

¹⁹ *Ibid.*

den robi różnicę między dniem a dniem, drugi zaś każdy dzień ocenia jednakowo; niechaj każdy pozostanie przy swoim zdaniu.²⁰

Możemy sobie jednocześnie wyobrazić, że przedstawiciele kierunku dążącego do interpretacji Dobrej Nowiny w brzmieniu ściśle żydowskim²¹ nie od razu zgodzili się z listem soborowym.

W literaturze spotkać można stwierdzenie, że oprócz sabatu chrześcijaństwo obchodzili jeszcze inny dzień, „Dzień Pana”, w którym czczono pamiętkę zmartwychwstania.²² „A pierwszego dnia po sabacie, gdy się zebraliśmy na łamanie chleba...”²³ świadczy też o tym apokryficzny List Barnaby z 132 r. po Chrystusie stwierdzający, że pierwszy dzień tygodnia był świętem chrześcijańskim.²⁴ Jeśli tak, to nie było to święto w naszym dzisiejszym rozumieniu. Dla pierwszych chrześcijan niedziela była dniem pracy. Nie było mowy o zmianie obyczajów z powodu liturgii.²⁵ Po prostu, dla chrześcijan, którzy w pewnej mierze rekrutowali się spośród niewolników, niedziela, tzn. sobotni wieczór, była naturalnym czasem dla odbywania Wieczery Pańskiej (Być może o to chodzi w Dziejach Apostolskich 20,7). Gdy za czasów Trajana (98-117) zgromadzenia te stały się nielegalne Wieczereż przeniesiono na niedzielny poranek.²⁶

Krok ten położył podwaliny pod związek niedzieli ze zmartwychwstaniem.²⁷

OKRES POAPOSTOLSKI

Teksty źródłowe z tego okresu świadczą o zachowaniu dwu dni tygodnia, sabatu i dnia Pańskiego. Z biegiem czasu jednakże na skutek takich wydarzeń jak choćby rewolty żydowskie (Bar-Kochby w

²⁰ List do Rzymian 14,5, *Biblia, to jest...*, s. 1222. Przypomnijmy, że List do Rzymian pisany był w zimie 57/58 roku.

²¹ Daniel-Rops, *Kościół pierwszych...*, s. 36

²² *Ibid.*, s. 25.

²³ Dzieje Apostolskie 20,7, *Biblia, to jest...* s. 1195

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *The Interpreters Dictionary of the Bible* s.153

²⁶ *The New International Dictionary...* s. 939.

²⁷ *Ibid.*

latach 132-135 r. po Chr.) rodząca niechęć do Żydów,²⁸ post sabbatowy przyczyniający się do spadku popularności dnia,²⁹ chęć uniknięcia zaliczania chrześcijan do Żydów,³⁰ niedziela zaczęła zdobywać sobie coraz więcej sympatii. Prześledźmy kilka wypowiedzi z tamtego okresu.

List Barnabasza, 100 r. po Chr.: „Dalej, Bóg mówi do nich: *Wasze nowie i sabaty mi obrzydły* (Iz 1,13). Zwróćcie uwagę na te słowa: wasze sabaty nie podobają mi się, ale oto, co uczyniłem, gdy dałem odpocznienie wszystkim rzeczom: uczyniłem początek ósmego dnia, tj. początek nowego świata. Dlatego właśnie święcimy ósmy dzień z radością, dzień, w którym Jezus powstał z martwych.”³¹

Pierwsza Apologia Justyna, ok. 150 r. po Chr.: „A w dniu zwanym dniem słońca (τῆ τοῦ Ἡλίου λεγομένη ἡμέρα), wszyscy mieszkający w miastach lub na wsi zbierają się razem na jednym miejscu i czytają listy apostołskie lub pisma prorockie tak długo, na ile czas pozwala. Następnie, gdy czytający skończy czytanie, gospodarz zebrania poucza i zachęca do naśladowania, do wprowadzania w czyn tych dobrych rzeczy wynikających ze słowa. Następnie wszyscy powstajemy do modlitwy, po której chleb, wino i woda są wnoszone [...] Dzień słońca jest dniem, w którym wszyscy zbieramy się na społeczności (w którym wszyscy się zgromadzamy), ponieważ jest to pierwszy dzień, w którym Bóg dokonawszy zmiany w ciemności i materii, stworzył świat i tego dnia Jezus Chrystus, nasz Zbawiciel powstał z martwych [...] Pierwszego dnia po dniu Saturna (sabat), który jest dniem słońca, ukazał się swoim apostołom i uczniom, pouczał ich o tym, co poddajemy waszej rozwadze”.³²

Dialog z Tryfonem, ok. 150 r.: „Więcej, wszyscy ci sprawiedliwi mężowie, o których już wspomniałem, choć nie przestrzegali sabatu, byli mili Bogu... Wam przykazano zachowywanie sabatów, abyście pamiętali o Bogu. Bo słowo Jego mówi: *Nadałem im również moje sabaty, aby*

²⁸ Strand K. A., *Jak niedziela stała się powszechnym dniem świątecznym*, wyd. 1, Wydawnictwo „Znak Czasu”, Warszawa 1981, ss.23, 24.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ *The Ante-Nicene Fathers*, Alexander Roberts i James Donaldson (wydawcy), t. I, Wm. M. B. Eerdmans Publishing Co. Grand Rapids, Michigan 1979, s. 147.

³² Ibid., s. 186.

były znakami między mną a nimi, aby wiedzieli, że Ja, Pan, jestem tym, który ich uświęca.”³³

„Czy nie widzisz, że żywioty nie są bezczynne i nie zachowują sabatów? Pozostań takim, jakim się urodziłeś. Bo jeśli nie było potrzeby obrzezania przez Abrahamem, ani potrzeby zachowywania sabatów, świąt i ofiar przed Mojżeszem, nie potrzeba ich teraz gdy, zgodnie z wolą Boga, Jezus Chrystus, Syn Boga, narodził się bez grzechu...”³⁴

W Konstytucjach Apostolskich zebranych w IV w., ale odnoszących do okresu poapostolskiego czytamy o zachowywaniu dwóch dni:

„Ale zachowujcie sabat i uroczystość dnia Pańskiego, ponieważ pierwszy jest pamiątką stworzenia, drugi zmartwychwstania.”³⁵

„Niech niewolnicy pracują pięć dni, ale w dzień sabatu i w dzień Pański niech mają odpocznienie, aby pójść do kościoła po naukę pobożności.”³⁶

Zachowywanie niedzieli rozszerzało się w okresie od II do V w. obok przestrzegania sabatu. Na podstawie źródeł można twierdzić, że w IV w. prawie wszędzie w chrześcijaństwie (oprócz Aleksandrii i Rzymu — jak podają Sokrates i Sozomen — obchodzono sobotę i niedzielę.³⁷ Grzegorz z Nazjanzu (koniec IV w.) nazywał sobotę i niedzielę siostrami.

KONSTANTYN WIELKI

Jedną z najpoważniejszych przyczyn upowszechnienia się niedzieli jako dnia odpocznienia była działalność cesarza Konstantyna Wielkiego. Najpierw sympatyzował on z chrześcijaństwem. Natychmiast po obwołaniu go cesarzem przez wojsko w 309 r. uchylił zakaz zgromadzeń chrześcijańskich. Od 310 r. staje się gorliwym czcicielem utożsamianego z bogiem słońca Apollina jako głównego bóstwa.³⁸ W przekonaniu wielu bóg słońca jednoczył w sobie wszystkich bogów i reprezentował pojęcie bóstwa bezosobowego. Pojęcie boga słońca można było

³³ Ibid., s. 204.

³⁴ Ibid., s. 206.

³⁵ Ibid., t. VII, s. 469.

³⁶ Ibid., t. VII, s. 495.

³⁷ Strand K. A., *Jak niedziela...*, ss. 8-9.

³⁸ Dziewulski W., *Zwysięstwo chrześcijaństwa w świecie starożytnym*, wyd. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1969, s. 47.

wypełnić dowolną treścią religijną.³⁹ Należy wspomnieć, że istniały koła chrześcijańskie, które utożsamiały boga słońca z Chrystusem. Nazywali oni Chrystusa „słońcem prawdy”.⁴⁰

W roku 309 lub 310 cesarz opanowuje Hiszpanię. Z wyprawy powraca półpoganinem⁴¹ — nie zrywa z kultem boga słońca pomimo zadzierzgnięcia związków z chrześcijaństwem.⁴² Od roku 312 w hełmie Konstantyna widnieje monogram Chrystusa.⁴³ Zaś w roku 313 cesarz zwalnia duchowieństwo w Afryce od podatków i służb na rzecz państwa.⁴⁴ W piśmie do uczestników synodu biskupów chrześcijańskich w Arles z 314 r. Konstantyn uznaje siebie za sługę Bożego i mówi o Chrystusie jako o Zbawicielu.⁴⁵ W roku 318 Konstantyn uznaje wyroki sądów biskupich za prawomocne.⁴⁶ Rok 321 zaś przynosi nakaz obowiązkowego święcenia niedzieli, którą chrześcijanie czcili jako dzień zmartwychwstania Chrystusa:⁴⁷ „Czcigodny dzień słońca winien być wolny od rozpraw sądowych i od wszelkich zajęć ludności miejskiej, natomiast mieszkańcy wsi mogą w tym dniu swobodnie uprawiać rolę, często bowiem się zdarza, że właśnie wtedy wypada najkorzystniejszy okres orania ziemi lub sadzenia winorośli; nie należy więc tracić sposobnej chwili, danej przez niebieską opatrność.”⁴⁸

Przystępując do oceny dekretu nie należy zapominać, że Konstantyn był przede wszystkim władcą i politykiem. Zależało mu na jedności państwa. Liczył on na chrześcijaństwo jako potężny czynnik cementujący Impreium.⁴⁹ Pismo do synodu w Arelate (314 r.) miało zdecydowanie chrześcijańskie zabarwienie, ale w czasie zatargu z Licyniuszem cesarz zaczął zabiegać o przychyłność pogańskiego senatu.⁵⁰ „Oceniając cało-

³⁹ Ibid., s. 47.

⁴⁰ Ibid., ss. 47 i 48.

⁴¹ Op. cit. s. 48.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid., s. 49.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid., s. 51.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid. ss. 51 i 52.

⁴⁸ *Codex Justinianus*, za Strand K. A., *Jak niedziela...*, s. 31.

⁴⁹ Zob. Dziewulski W., *Zwycięstwo...*, s. 58.

⁵⁰ Ibid., s. 51.

kształt polityki religijnej Konstantyna dochodzi się do wniosku, że cesarz nie chciał przeciągać struny. Dlatego nie zdecydował się na otwarte wystąpienie przeciw dawnym kultom. Nie zrezygnował też z godności najwyższego kapłana.⁵¹ Ustanowienie dnia słońca dniem odpoczynienia było zabiegiem obliczonym na nie zrażanie pogan, którzy odchodzili ten dzień na cześć swego boga.

ZAKOŃCZENIE

Z przedstawionego powyżej zarysu dziejów wynika dość jasno, że zarówno siedmiodniowy tydzień, jak i odpocznienie pierwszego dnia tygodnia jest wkładem chrześcijaństwa w naszą kulturę. Niniejsza praca obejmuje okres od początków chrześcijaństwa do 321 r., w którym to roku, 7 marca, pojawiła się pierwsza ustawa niedzielna. Nie na tym jednak zakończyła się kwestia niedzieli. „W roku 386 Teodozjusz, i Walentynian I (364-375) oraz jego syn Gracjan (375-383) rozszerzyli niedzielne ograniczenia tak, że sprawy sądowe miały być zupełnie zaniechane... Wprowadzone także przepisy, powszechnie uznane za konieczne, zakazujące programów cyrkowych, teatralnych i wyścigów konnych.”⁵² Fakty historyczne z czasów późniejszych świadczą zaś o przeniesieniu ustanowień, przykazań dotyczących sabatu na dzień niedzielny. Dekretem w Akwizgranie z 788 r. Karol Wielki postanowił, że wszelka zwykła praca jest zakazana w dniu Pańskim, skoro jest ona przeciwna czwartemu przykazaniu.⁵³

Ciekawe, że reformatorzy nie odnosili słów czwartego przykazania do dnia Pańskiego. Ich stanowisko wyrażają dobrze słowa Johna Fritha, reformatora z Cambridge: „uczyniwszy to, mogą wrócić do swoich domów i do swoich zajęć jak każdego innego dnia.”⁵⁴ Jest to pewien nawrót do czasów pierwszych chrześcijan, dla których niedziela była przede wszystkim dniem zgromadzeń, po drugie zaś dniem odpoczynienia nie utożsamianym z sabatem, i którzy uważali, że w sprawie różnic mię-

⁵¹ Ibid., s. 59.

⁵² Strand K. A., *Jak niedziela...*, s. 31.

⁵³ Ibid., s. 35.

⁵⁴ *The Interpreter's Dictionary...*, ss. 153 i 154.

dzy dniem a dniem lub w sprawie oceniania ich jednakowo każdy powinien pozostać przy swoim zdaniu.”⁵⁵

⁵⁵ *List do Rzymian 14,5, za: Biblia, to jest Pismo..., s. 1222.*

BIBLIOGRAFIA

1. *The Ante-Nicene Fathers Translation of The Writings of the Fathers down to A. D. 325*, Alexander Roberts i James Donaldson, Editors, American Reprint of The Edinburgh Edition, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 1979, t. I, VII, ss. 602, 593.
2. *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, wyd. I, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa, 1975, ss. 1352.
3. Daniel-Rops, *Kościół pierwszych wieków*, wyd. I, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa, 1968, ss. 704.
4. Dąbrowski E., *Dzieje Pawła z Tarsu*, wyd. II, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1953, ss. 685.
5. Dziewulski W., *Zwycięstwo chrześcijaństwa w świecie starożytnym*, wyd. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław - Warszawa - Kraków 1969, ss. 172, Prace Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Historyczno-społecznych.
6. *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, George Arthur Buttrick, Dictionary Editor, Abingdon Press, Nashville - New York, t. 3, ss. 978.
7. *The New International Dictionary of the Christian Church*, J. D. Douglas, General Editor, wyd. II w Wielkiej Brytanii, The Paternoster Press, Exeter, Great Portain, ss. 1074.
8. Strand K. A., *Jak niedziela stała się powszechnym dniem świątecznym*, wyd. I, Wydawnictwo „Znaki Czasu”, Warszawa, 1981, ss. 55.

Piotr Zaremba

© Kościół 5N w Poznaniu